

EĞİTİM VE DEMOKRASİ

Doç.Dr.Feyzi Uluğ*

Özet

Demokrasi siyasal bir sistem olduğu kadar, bir yaşam biçimidir de. Demokratik yönetimde, eğitim sisteminin de demokratik bir anlayış temelinde örgütlenip işletilmesi gerekir. Sonuçta eğitim, bireyin demokratik topluma hazırlayan en önemli araçlardan birisidir. Bu anlamda okul, demokrasi değerlerinin yaşanarak öğrenildiği bir kurum özelliği taşımaktadır. Türk Eğitim Sistemi açısından konuya yaklaşıldığında ise; eğitim eşitliğini sağlama, demokrasi eğitimi ve eğitimde demokrasi ortamı gibi konularda kimi güçlükler vardır. Demokratikleşme sürecinde okulun eğitim ve öğretim sistemi bakımından daha çok demokratikleştirilmesi gerekmektedir. Çünkü, eğitim, ancak okula kazandırılacak demokratizasyon ölçüsünde, demokrasi amaçlarına hizmet edebilecektir

EDUCATION AND DEMOCRACY

Abstract

Democracy is a life style as well as a political system. The education system must be organized and operated on the base of democratic understanding. Finally, education is one of ways to prepare an individual for a democratic society. A school, in this context, is an institution where the democratic values are learnt by living. When we approach the Turkish Educational System from democratic point of view, there are some difficulties in providing equality in education opportunity, democratic education and medium of democracy in education. The school must be democratized more from the education and instruction point of view in democratization process. Education may serve for democratic ideals to the extent we provide democratization to schools.

1. Giriş

Demokrasi, halk egemenliğine dayanan bir tür siyasal sistem ve yönetim biçimini tanımlar. Demokrasi düşüncesinde, toplumsal yaşamı yönlendirecek gücün, toplumu oluşturan tüm bireylere dayanması öngörülür. Böylece, halkın halk tarafından ve halk için yönetimi ilkesi bağlamında, yönetenler ile yönetilenler arasında bir tür özdeşleşme de sağlanmaktadır. Ancak, demokrasiyi bireyin sosyal gerçeğinden yalıtarak, yalnızca bir hükümet biçimi olarak görmek anlamlı değildir. Bu kavramın, demokratik yönetim düzleminde, belli bir yaşayış

biçimini yansıtan sosyo-ekonomik ve kültürel boyutlar ile siyasal bir felsefe bağlamında düşünülmesi gerekir (Ertürk, 1981: 170). Buna göre, demokrasi, bir hükümet biçimi olmanın ötesinde, bir yaşam felsefesi ve yaşayış biçimidir de.

Gerçekten, Turgut (1991)'un da vurguladığı gibi, demokrasi yalnızca yasalarla gerçekleşmesi beklenen bir kavram olmanın ötesinde; insan ilişkilerinde kendisini gösteren siyasal bir yaşam biçimidir. Başka bir deyişle, demokrasi, bütün toplum ya da bir toplumsal sistem bağlamında, bireylerin karşılıklı hak ve özgürlüklerini eşit koşullarda güvenceye alan yaşam biçiminin adıdır. Demokratik istemin temelinde bireyi öne çıkaran boyutlardan birisi, insanların doğuştan eşit ve özgür oldukları varsayımdır.

Demokrasilerde toplumu ortak değerler temelinde birlikte yaşayan insanların oluşturduğu varsayılr. Bu nedenle de demokrasi bireysel özgürlüğü korur ve geliştirir. Sonuçta, demokrasi, bireyin özgürlüğüne dayanır. Elbette, bu sınırsız bir özgürlük değildir. Demokrasi, insanın ve düşüncesinin özgürleşmesi ölçüsünde bir gerçekliğe sahiptir.

Demokratik yaşam felsefesinin özünde, birey olarak insan onuruna saygı ve insan değerine olan inanç vardır. Dolayısıyla, demokrasi, insanı ve insan aklını temel alır. Bunun ardında yatan bir neden, insanın kendine özgü sorunlarını çözme ve kendini yönetme yeteneğine sahip olmasıdır. Demokrasilerde devletin başlıca amacı, ayırimsız biçimde insanın, dolayısıyla da toplumun mutluluğunu sağlamaktır. Devlet kendi başına bir amaç değildir. O, ortak yazgı birliği içindeki insanların birlikteliğinin bir sembolüdür. Bu anlamda insanların örgütlenmesinden oluşan bir yapı olarak devlet, insan içindir; insan, devlet için değil.

Ertürk (1981)'e göre, demokratikleşme süreci toplumun belli amaçlara göre düzenlenmesini öngörür. Bunlar kabaca, her bireye, gizil güçlerini ve yeteneklerini geliştirme olanağı sağlama; güç ve ilgilerine uygun olarak yaşamını sürdürmesi için gerekli koşulları hazırlama; yaptığı işin karşılığını "hakkaniyetle" almasını sağlama ve kendi yaşamı üzerinde söz sahibi olmasına yöneliktir. Söz konusu amaçlar çözümsel bir yaklaşımla ele alındığında, bunların gerisinde fırsat eşitliği ve özgürlük gibi temel ilkelerin yer aldığı; onun gerisinde de düzen ve yasa anlayışının yattığı söylenebilir.

2. Demokrasiyi Öğrenme Aracı Olarak Eğitim

Eğitim düşüncede açıklığı öngörür. Bu nedenle, eğitimde demokrasi ilkelerinden yola çıkılması gerekir. Okulun temel görevlerinden birisi, eğitilenin sorunlara farklı açılardan bakabilmesine yardımcı olmak; yani, özgür düşünceli, sorgulama kültürüne sahip bireyleri yetiştirmek üzere uygun program ve yöntemleri işe koşabilmektir. Sonuçta, liberal ya da demokratik eğitim; eğitimde derinlik, nesnellik ve nitelik için uygun ortamları hazırlama temelinde, insan zihninin daha olumlu biçimde gelişebileceği düşüncesine dayanmaktadır (Turgut, 1991:82).

Demokrasi, insanı sevmeye, insan tarafından üretilenlerin değerini bilme, insana saygı, işbirliği, katılım ve benzeri öğeleri kapsar ki, bunlar insan

* Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi.

tutumlarıdır; insanı insan yapan tutumlar. Her toplum, kendi siyasal sistemine uygun anlayış ve tutumlara sahip insanları yetiştirmek ister. Bu eğitimin de başlıca görevlerindedir. Demokratik sistemlerde eğitim, demokrasiyi ve bu kavram çerçevesinde somutlanan yaşam biçimini bireye kazandırmayı, onu topluma hazırlamayı amaçlar. Bu eğitimin adı ise, *demokrasi eğitimi*dir. Bireyin demokratik yaşama hazırlanmasını öngören eğitimidir, demokrasi eğitimi. Bu da araştıran, soruşturan, tartışan insanların yetiştirilmesiyle olur.

Demokrasinin anayasası sayılan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde de açıkça vurgulandığı gibi, *herkes eğitim hakkına sahiptir. Eğitim, insan kişiliğini tam geliştirmeye, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim, insanlar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirir.*

Demokrasi eğitimi, demokrasiyle yapılır. Tıpkı; sevginin sevgiyle, şiddetin şiddetle başkalarına kazandırılması gibi. Yaşantı, gözlem ve kurallar birbirini tamamlayarak birey için bir eğitim bütünü oluştururlar. Bu bütün içinde demokrasi anlayışı filizlenip gelişir. Bu tür bir eğitimde önemli öğelerden birisi, *bilgidir*. Liberalizm ve demokratizm zihin gelişimiyle ilgili olduğuna göre, zihnin gelişmesi de bilgililiğe bağlıdır (Turgut, 1991:80). Elbette, burada geçen bilgi, insanın süreç içinde kazandığı ve öğrendiği deneyimleri kapsamaktadır. Bu anlamda; düşünme, sorgulama, değerlendirme, yargıda bulunma ve yaratıcılık gibi beceriler bilginin sınırları içine girmektedir. Böylesi bir yaklaşım ise, eğitimde “bilgi merkezlilik” yerine, “öğrenci merkezliliği” koymaktadır. Bunun nedeni, demokrasinin yaşam yoluyla, yaşam içinde gerçeklik kazanılabilen bir nitelikte olmasındandır. Bu yapılmadan, demokrasi eğitimi bir ders konusu gibi görüp öğretme uğraşına girmenin pratik değeri yoktur.

Özetle, demokrasi kurallarının öğrenilmesi temel eğitim düzeyinde sosyal bilgiler ve yurttaşlık eğitimi gibi derslerle gerçekleştirilmeye çalışılırken, öğrenilenlerin kalıcı davranışlara dönüşmesi için uygulamada bunların toplumsal bir gerçeklik kazanarak bireyin yaşama katılımına katkı sağlaması gerekir. Öyleyse, demokrasinin yaşama geçirilmesinde hem bireye hem de topluma çeşitli görevler düşmektedir. Toplumsal kurumlar içinde aile, okul, din ve ahlak gibi kültürel kurumlar, yasama-yürütme-yargı organları, sendikalar; kısaca, toplum üzerinde etkili olan bütün güçleri buraya katmak gerekir. Bu noktada, çocuk için, aile ve okulun tutumunun, demokratik tutumların kazanılmasında belirleyici bir öneme sahip olduğu belirtilmelidir (Gutmann, 1987:50). Demokrasi ailede başlayıp okulda sürmesi gereken bir süreçtir. Bu kurumlarda gerçeklik kazanmadan yapılacak demokrasi eğitiminin etkinliği de sınırlı olacaktır.

Demokrasi eğitimi konusu, 1739 sayılı yasada *milli eğitimin temel ilkeleri* arasında gösterilmekte ve demokratik bir toplum düzeni için bireyin sahip olması gereken demokrasi bilincinin, sorumluluk duygusunun ve manevi değerlere saygının her türlü eğitim çalışmalarında öğrencilere kazandırılıp öğretileceği hükme bağlanmaktadır. Öte yandan, gerek Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi, gerekse Avrupa Topluluğu ve AGİK bağlamındaki uluslararası belgelerde de demokrasi konusunda halkın bilinçlendirilmesi ve eğitilmesinin gereği vurgulanırken; bunun araçları içinde eğitim süreçlerinin önemle altı

çizilmektedir. Buradan giderek, demokrasi eğitiminde devlete önemli sorumluluklar düştüğü söylenmelidir.

3. Eğitimde Demokratikleşme

Toplumun her türlü kurum ve kuruluşlarıyla demokrasiyi içine sindirerek, ona sahip çıkıp koruma ve geliştirmeyi ana ilke edinmesi; genç kuşakların demokrasiyi görüp öğrenmelerinin de en etkili yoludur. Gerçekten de demokrasi bir yaşam biçimi olduğuna göre, bireyin onu yaşayarak ve yaşarken de sahip çıkarak toplumsal bilincini geliştirmesinden daha etkili bir yol olamaz. Öyleyse, demokrasi sözde değil; yaşamın içinde, yaşamın kendisi olmak durumundadır. Demokrasi adına söylenenlerle yapılanların farklı olması, yani, söylenenlerin yaşam gerçeğiyle örtüşmemesi, gençleri ikiyüzlülüğe sürükler.

İnsan kaynağının geliştirilip daha ileri noktalara taşınmasının en uygun yolu eğitimidir. Nitekim, eğitimin temelinde, insan kaynağını geliştirme, değerlendirme düşüncesi yatar. Toplumsallaşma bağlamında eğitim, bireyden ve onun öz benliğinden soyutlanamaz. Eğitimin amacı, bireysel özellikleriyle bütünleştirerek bireyi topluma uyumlu ve toplum içinde dengeli bir duruma getirmek, o arada da bireysel ve toplumsal yaratıcılığını geliştirerek ona üretken bir kimlik kazandırmaktır. İnsanın başkalarıyla birlikte yaşama isteği, onun toplumsal bir varlık olmasındandır. Nitekim, birey-toplum birlikteliği, karşılıklı değişime uyumu öngördüğünden toplumsallaşma süreci yaşam boyu sürüp gitmektedir. Bu noktada, eğitim hizmeti götürülürken, bireyin iç dünyasını oluşturan özbenliğini yaşatacak, geliştirecek ya da en azından yıpratmayacak önlemlerin alınmış olması gerektiği açıktır. Bu da ancak demokratik eğitimle sağlanır.

Demokratik yönetim, içinde demokratik eğitimi de getirmek durumundadır. Kaldı ki, böylesi bir toplumsal yapıda eğitim sisteminin de demokrasi ilkelerine uygun bir yapı ve işleyişte olması beklenir. Çünkü, eğitim sonuçta siyasal sistemin istemlerinden bağımsız değildir. Gutmann (1987)'in da belirttiği gibi, birey, eğitim yoluyla demokrasiyi, onun önem ve değerini tanıyıp öğrendiği ölçüde, ona sahip çıkacaktır. Bu anlamda, eğitim kurumu, demokrasinin toplum yaşamında sürekliliğini sağlama gibi bir işlev de üstlenmektedir.

Konuya eğitim süreçleri açısından yaklaşıldığında, eğitim, demokrasiyi yaşatma yolu olarak görülmektedir. Bu noktada, eğitim sistemini demokratikleştirme, bir yandan herkese uygun bir eğitimin verilmesi, öte yandan da eğitime katılanların bedensel, zihinsel ve duygusal potansiyellerinin ulaşılabilecek en üst noktaya yükseltilmesini öngörmektedir. Eş deyişle, demokrasi düşüncesinin öngördüğü eğitim anlayışı bağlamında; herkesin, eşitlik içinde, eğitim yoluyla yeteneklerini sonuna kadar geliştirebileceği düşünülmektedir.

Buraya kadar anlatılanlara göre, demokratik eğitim, demokratik bir düzenin ürünüdür ki, bu da eğitim ile toplum düzeni arasındaki bütünleşmeyi vurgular. Nitekim, böylesi bir eğitim, demokrasi ilkelerinin eğitimde yaşatılması demektir. Bunun da iki yolundan birisi eğitim eşitliği, yani, her yurttaşın eğitim olanaklarından dengeli biçimde yararlanması; öteki ise, eğitim uygulamalarının demokratizasyonudur (Bilhan, 1991:218).

Eğitim sisteminin ilkeleri ve işleyişi toplumun siyasal sistem ve düzeninden ayrı düşünülemez. Kaldı ki, doğrudan eğitimin kendi varlık nedeni içinde, siyasal düzen amaçlarıyla uyumlu insanların yetiştirilmesi gibi tutucu nitelikte bir anlayış da vardır. Bir başka anlatımla, "eğitim, siyasal toplumsallaştırma sürecinde etkin bir araç olarak görülmektedir" (Turan, 1977:57). Dolayısıyla, demokratik eğitimden söz edebilmek için, önce, eğitimin içinde bulunduğu ortamsal koşulların ne ölçüde uygun özellikte olduğuna bakılması gerekir. Gerçekte, denilebilir ki, her eğitim sistemi, ait olduğu toplumsal yaşam biçiminin bir görüntüsüdür.

3.1. Eğitim Eşitliği

Demokratik eğitim kavramının bileşenlerinden birisi de eğitim yaşamında eşitliğin sağlanmasıdır. Bunun sonuçları doğal olarak eğitilenin eğitiminde kendisini gösterecektir. Öyleyse, eğitim süreci açısından, demokrasilerde, özel durum ve koşullarını da dikkate alarak; bireyleri, olabildiği ölçüde "benzer koşullarda, benzer muamelelere tutmak" gerekmektedir. Bu da, doğrudan eğitim eşitliğiyle ilgilidir.

Toplumun eğitim gereksiniminin hızla artması, eğitim eşitliğinin önemini de o ölçüde artırmaktadır.

Eğitimde eşitlik kavramı, bireyin, bireysel gelişiminin sonuna kadar desteklenmesi için gereken olanak ve ortamların yaratılmasını öngörür. Buna göre, eğitim eşitliği; ırk, dil, din, soy, sınıf ve benzeri herhangi bir ayırım gözetmeksizin her bireyin yeteneklerinin elverdiği yere kadar çıkabilmesi için gerekli eğitim olanaklarının, en dengeli ve haktanır biçimde Devletçe hazırlanıp toplum hizmetine sunulmasıdır (Uluğ,1987:9).

Eğitimde eşitlik kavramı, *fırsat ve imkan* eşitliğinden oluşur. Fırsat eşitliği, herkese gerekli eğitimi görebilmesi için uygun durum ve zamanın yaratılmasıdır. Eş deyişle, Devletçe her birey için uygun eğitim ve koşulların hazırlanmasıdır. İlköğretim düzeyinde alındığında fırsat eşitliği, eğitimin ülke düzeyinde her çocuğun fiziksel olarak ulaşabileceği en yakın yere kadar götürülmesini yani yaygınlaştırılmasını anlatmaktadır. İmkan eşitliği ise, bireye oluşturulan eğitimde hiçbir ayrıcalık gözetmeden herkese denk eğitim verilmesini anlatmaktadır (Başaran, 1982:43). Denk eğitimin koşulları; program, ortam ve bireye mal oluşudur.

Öte yandan, eğitim eşitliğinin sağlanmasını olumsuz yönde etkileyen pek çok değişken vardır. Bunlar içinde, bu alana aktarılan kamu kaynaklarının sınırlılığı, kaynak dağıtımında yöreler arası dengesizlikler, siyasal nedenler, ailenin çocuğun eğitimine ayıracağı kaynakların yetersizliği, kız çocuklarının eğitime karşı olan kimi toplumsal değerler, hızla artan nüfus ve eğitim istemi, yerleşim yerinden doğan sınırlılıklar, bireysel boyutlu nedenler, hızlı göç ve işsizlik olgusu dikkat çekmektedir.

3.2. Demokratik Eğitimin Niteliği

Demokrasi, onu oluşturan her öğenin yerli yerinde bulunmasıdır. Öğelerden birinin yokluğu ya da güçsüzlüğü bile demokrasiyi yozlaştırır. Demokrasiyi

oluşturan öğeler kurumsaldır ve sistem içindeki her kurumun bir anlamlılığı vardır ki, bu onun varoluş nedenini oluşturmaktadır.

Demokratik eğitim, eğitim sürecinin demokrasi geleneğine ve demokratik değerlere göre gerçekleştirilmesini anlatmaktadır. Demokratik eğitim kavramı, temelde, liberal eğitim ya da eğitimde demokratikleşme gibi kavramlarla aynı anlamdadır.

Eğitimde demokratikleşme, eğitim kurumlarının hantal, kalın duvarlı ve çevreye kapalı sistemler olmaktan çıkarılmasını; esnek, duyarlı, açık sistemler durumuna dönüştürülmesini öngörür. Buna göre, eğitim kurumlarının davranışları da insan haklarına ve demokrasi ilkelerine uygun olmak zorundadır.

Bilgen (1994:9)'in de vurguladığı gibi, eğitim sistemlerini daha demokratik kılma temelinde demokratik eğitimle ilgili koşullar üç grupta toplanabilirler.

1. Herkes eğitim hakkına sahip olmalı, eğitim bireyi geleceğe hazırlamayı amaçlayıcı biçimde ele alınmalıdır. Eğitim öğrenci merkezli bir süreçtir. Bu süreçte öğrencinin biyolojik-toplumsal-psikolojik bağlamda kendine özgü bir bütün olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

2. Her öğrenci kendi eğitiminden sorumludur. Buna göre, öğrenci kendi ilgi ve yetenekleri doğrultusunda, kendisine uygun olabilecek eğitim programını seçmeye yetkili olmalı; o arada eğitim tür ve kademeleri arasındaki yatay ve dikey geçiş yolları açık tutulmalıdır. Eğitim sürecinde, tehdit ve korku yerine, sevgi ve saygı yapısını kullanılmalı; bunu gerçekleştirebilmek için de eğitim kurumlarının yapı ve davranışları demokrasi ilkelerine dayalı olmalıdır

3. Herkesin potansiyeli oranında başarılı olabileceği anlayışı benimsenmelidir. Kaldı ki, eğitim eşitliği kavramı çerçevesinde de, herkese bu potansiyel gücünü optimum düzeyde üretime dönüştürecek nitelik ve nicelikte bir eğitim verilmesi öngörülmektedir. Bu bağlamda, ölçme ve değerlendirme, öğrencinin başarılı olmasını ve geleceğe hazırlanmasını sağlayan bir araç olarak görülmeli ve öğrencilerin ancak program amaçlarına uygun başarıları değerlendirilmelidir. Bu değerlendirilmede sınıf içi süreçler kadar sınıf dışı etkinlikler de dikkate alınmalıdır.

Görüldüğü gibi, eğitim sistemlerinin demokratizasyonunda doğrudan öğrencinin sistem içindeki konumuna olduğu kadar, sistemin yapısal özelliklerine ilişkin de koşullar bulunmaktadır.

Tarihsel olarak okulun geleneksel yapısı, görevi ve uygulamalarına bakıldığında, onun sürekli olarak öğrencinin özgürlük alanına sınır taşları koyarak, öğrenciyi program amaçları doğrultusunda öğrenmeye-düşünmeye-davranmaya (ÖDD) yönlendirdiği görülür. Bu anlamda, öğrenci gözüyle okul, onun öğrenme ve düşünme özgürlüğünü sınırlayan antidemokratik bir kurumdur. Nitekim, Bilgen (1994)'e göre, eğitimin demokratikleştirilmesi için; okulun amaç, yapı ve işlevlerinin ürünü olarak öğrettiği şeylerin, bireyin ÖDD özgürlüklerini en az düzeyde sınırlaması gerekir. Bunun için, eğitim programlarının insan zihninde tortu bırakan öğrenmelerden çok, yeni ÖDD'lere olanak veren bilişsel yanı güçlü öğrenmeleri içermesi gerekir.

Demokrasi, demokrat insanlardan oluşan toplumların sistemidir. Demokrat insanlar da ancak aile, okul, toplum düzleminde demokrasiyi yaşayan kurumlarda yetişir. Demokrasinin eğitim kurumlarında bir yaşam biçimi olması, okul-yönetici-öğretmen-öğrenci-çevre ilişkilerinin insan haklarına ve demokrasi ilkelerine uygun olarak işlenmesiyle olasıdır. Vurgulamak gerekirse, ders programlarının içeriği kadar; öğretmenin yöntemi, tutumu ve davranışları, demokrasi bilinci ve inancı ile demokrat olabilme becerisi de eğitimde demokrasinin temel taşları arasında yer almaktadır. Okulda demokratik tutum ve davranışlar elbette öğretmenle sınırlı kalmaz. Okul, bütün işgörenleriyle insan haklarını, hoşgörüyü, insana saygıyı, insanın teklifinden yola çıkarak insanlararası ayrılıkların kaçınılmazlığını benimseyebildiği ölçüde, bunları okul süreçlerinde yaşama aktarma olanağı bulabilecektir.

4. Sonuç

Eğitim, demokratik toplumu yaşatmanın başlıca araçlarından birisidir. Bu noktada sorun, eğitim uygulamalarında demokrasiyi işlemediği durumlarda, işler kılma; işlediği durumlarda ise daha etkin bir işleyişe götürebilmektir.

Bu bağlamda, demokratikleşme sürecinin öngördüğü önlemlere ışık tutması bakımından, eğitimde dikkate alınabilecek başlıca demokrasi ilke ve koşulları aşağıdaki gibi sıralanabilirler.

1. Eğitim toplumsal olduğu kadar, aynı anda da bireysel bir gereksinimdir. Bu gereksinimin duyulup çözümü yönünde gerekli önlemlerin alınmasında temel toplum gereksinimlerini karşılamakla sorumlu olan yönetsel kademeler yetkili olmak durumundadır. Yoksa, bu düzeydeki gereksinimleri merkezîyetçi bir anlayışla çözmek "kaynak kullanımındaki kimi yararları dışında" gerçekçi görünmemektedir. Merkezi yönetimin bu konudaki başlıca görevinin, genel eğitim politikalarını oluşturarak uygulamayı yönlendirmek ve sonuçları değerlendirip düzeltici önlemleri almakla sınırlanması gerekir. Kısaca, demokratik bir işleyişin geçerli kılınabilmesi için, eğitimin uzayıp giden hiyerarşik modeli içinde en dipte kalan okulu ve onun içindekileri öne çıkaran, ona kişilik kazandıran bir anlayışın egemen kılınması gereklidir.

2. Demokratikleşme okul süreçlerinde kendisini etkin biçimde gösterebilmelidir. Bunun için okul-aile birliği kurumunun biçimsel görevlerine açıklık kazandırılmalı ve bu kurumun yönetimdeki etkililiği yükseltilmelidir. Ayrıca, eğitimde her aşamadaki örgütlenmenin öntü açılmalı; okul-aile birlikleri ve koruma derneklerinin ülke düzeyinde kendi aralarında birlikler oluşturacak biçimde örgütlenmeleri desteklenmelidir. Orta ve yüksek öğretimde okul ölçeğinde öğrenci birliklerinin kurulması da bu kapsamda ele alınmalıdır. Demokrasi örgütlü toplumdur. Öyleyse, eğitimde katılım boyutu, örgütlü toplumların desteklenip geliştirilmesini ve bunların görüşlerinin her aşamada dikkate alınmasını gerektirmektedir.

3. Demokrasinin temeli işlemlerde açıklıktır. Yönetim sürecinde alınan karar ve uygulamalar boyutunda açıklık koşulları gerçekleştirilmelidir. Bu bağlamda, eğitimin her düzeyinde kararlara katılım ve danışma süreci özendirilmelidir. Özellikle okul sisteminde, yönetime katılma büyük önem taşımaktadır. Bunun için, okulun genel yönetimine yönelik temel kararların

alınmasında okul iç ve dış çevresinde yer alan ve onun müşterisi konumunda bulunan kesimlerin, sürece doğrudan katılmasına olanak sağlayan düzenlemelere geçilmelidir.

4. Demokrasi eğitimi, belli bir ders bağlamında düşünülme yerine, bütün derslerin ortak bileşeni olarak alınmalı ve ders kitaplarında demokratik anlayış kalıplarıyla uyuşmayan noktalar metinlerden ayıklanmalıdır.

5. Sınıf ikliminin öğrenci yönünden demokratikleştirilmesi temel olmalıdır. Bu amaçla sınıf, demokrasi bilincinin geliştirildiği bir birim olarak değerlendirilmelidir. Öte yandan, öğrenci etkileşiminde demokratikleşmenin araçları olan eğitsel kol etkinlikleri de klüp yaklaşımı içinde, katılımı kolaylaştırıcı ve esnek bir anlayışla eğitimin ayrılmaz bir parçası olarak alınmalı; her okul bir eğitim merkezi olarak düşünülmelidir.

6. Demokrasinin bir yaşam biçimi olduğu gerçeğinden yola çıkılarak, öğretmen eğitiminde, demokrasinin tüm kurum ve kurallarıyla işlediği bir yapılanma anlayışı temel alınmalıdır. Aynı biçimde, öğretmen yetiştiren kurumlarda öğretmen adaylarına insan hakları ve demokrasi bilinci kazandırılması yönünde programlar uygulanmalıdır.